

KAZIMIERZ M. WOLSZA
Uniwersytet Opolski

Ks. prof. dr hab. Józef Herbut (1933–2018)

8 marca 2018 r. w domu księży emerytów diecezji opolskiej w Nysie zmarł po długiej chorobie ks. prof. dr hab. Józef Herbut, kapelan Jego Świątobliwości, emerytowany profesor zwyczajny Wydziału Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II oraz Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, a także wieloletni wykładowca logiki i filozofii w Wyższym Seminarium Duchownym w Nysie i w Opolu, w Instytucie Teologiczno-Pastoralnym w Opolu oraz w Wyższym Misyjnym Seminarium Duchownym Księży Werbistów. Obrzędowi pogrzebowym w kościele pw. św. Piotra i Pawła w Nysie przewodniczył bp opolski Andrzej Czaja. Zgodnie z życzeniem śp. ks. J. Herbut został pochowany na Cmentarzu Jerozolimskim w Nysie.

Józef Herbut urodził się 1 listopada 1933 r. w Baryszu, w powiecie buczackim, w województwie tarnopolskim, na Podolu, jako syn Ignacego oraz Marceli z domu Laszkiewicz. Był najmłodszym dzieckiem, jedynym synem, wcześniej bowiem w małżeństwie Ignacego i Marceli urodziły się trzy córki. W 1942 r. rozpoczął naukę w szkole powszechnej w rodzinnej miejscowości. Ukończył w niej jednak tylko cztery pierwsze klasy. Zmiana granic państwowych po zakończeniu II wojny światowej spowodowała, że rodzina musiała opuścić Barysz. W 1945 r. osiedliła się ona na Śląsku Opolskim, w Krzywiczynie, w powiecie kluczborskim, gdzie otrzymała niewielkie gospodarstwo rolne. W 1948 r. Józef ukończył w Krzywiczynie szkołę podstawową.

Kolejnym miejscem jego edukacji było Liceum Ogólnokształcące im. A. Mickiewicza w Kluczborku. W 1948 r. naukę w liceum rozpoczęła tylko jedna klasa, której uczniowie otrzymali świadectwa maturalne 5 maja 1952 r. Z klasy tej wyszło czterech późniejszych profesorów. Oprócz J. Herbuta byli to uczeni związani z Uniwersytetem Wrocławskim: prof. Roman Duda (matematyk i rektor Uniwersytetu Wrocławskiego), prof. Janina Ławińska-Tyszkowska (filolog klasyczny) oraz

prof. Józef Witkowski (ornitolog). „Nowa Trybuna Opolska” z 2 września 2002 r. (dodatek kluczborski) informowała o spotkaniu klasowym zorganizowanym w kluczborskim liceum w pięćdziesięciolecie matury. Prof. Roman Duda mówił wtedy: „Byliśmy różni: Ślązacy, Polacy, katolicy, protestanci, przepędzeni i ci, którzy wy-pędzenia uniknęli, ale przede wszystkim byliśmy dziećmi, które chciały poznać świat”. Prof. Janina Ławińska-Tyszkowska, wówczas dyrektor Instytutu Filologii Klasycznej i Kultury Antycznej Uniwersytetu Wrocławskiego, dopowiadała: „Wojna zabrała nam dzieciństwo, ale przeżyliśmy i byliśmy silni. (...) Chcieliśmy się dalej kształcić, realizować swoje pasje”¹.

Na świadectwie maturalnym J. Herbuta dominowały oceny bardzo dobre. Ocenę dobrą uzyskał tylko z języka łacińskiego, języka angielskiego, biologii oraz z przysposobienia wojskowego. Wśród przedmiotów wymienionych na świadectwie maturalnym znajduje się logika – samodzielny przedmiot, odrębny od matematyki. Już w szkole średniej miał więc miejsce pierwszy kontakt z logiką – dyscypliną, którą później ks. prof. Herbut wykładał w seminarium duchownym w Nysie i w Opolu nieprzerwanie przez 42 lata akademickie, a w latach pracy na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim był związany z Zakładem Logiki i Teorii Poznania.

Po maturze w 1952 r. J. Herbut zgłosił się do Wyższego Seminarium Duchownego Śląska Opolskiego w Nysie i z grupą ponad stu kolegów rozpoczął pierwszy rok studiów teologicznych. 2 października 1952 r. otrzymał indeks, zwany wówczas „książeczką legitymacyjną”, z numerem 2272. Ks. prof. Kazimierz Dola, kolega rocznikowy, przy okazji jubileuszu swojego osiemdziesięciolecia wspominał: „W naszym roczniku nauk rozpoczęło 106 [alumnów], samych Józefów było 19”². Podobnie jak z grona kolegów klasowych, również i z kręgu rocznikowych kolegów seminaryjnych wyszło czterech profesorów. Oprócz J. Herbuta oraz wspomnianego K. Doli byli to jeszcze: abp Alfons Nossol, późniejszy biskup opolski oraz profesor teologii dogmatycznej i ekumenicznej, a także ks. Alojzy Marcol (1931–2017), profesor teologii moralnej w seminarium duchownym, na Wydziale Teologicznym ATK w Warszawie (potem UKSW) oraz na Wydziale Teologicznym UO.

¹ Zob. <http://www.nto.pl/wiadomosci/kluczborck/art/3961265,spotkanie-po-pol-wieku,id,t.html> (15.03.2018); por. *Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza w Kluczborku. 50 lat tradycji*, Kluczbork 1995, s. 21. W dokumentach, jakie pozostały w mieszkaniu śp. ks. J. Herbuta, znajdują się także zdjęcia i pamiątkowe foldery wydane z okazji spotkania klasowego w 60-lecie i 65-lecie matury. W drugim z tych spotkań ks. Herbut nie uczestniczył ze względu na zaawansowaną chorobę (wykorzystane w niniejszym wspomnieniu dokumenty i materiały archiwalne znajdują się w archiwum Kurii Diecezjalnej w Opolu, Wyższego Międzydiecezjalnego Seminarium Duchownego w Opolu oraz Katedry Filozofii Systematycznej i Historii Filozofii Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego).

² A. KERNER, *Twoje słowo ciągle brzmi*, <http://opole.gosc.pl/doc/2331032.Twoje-slowo-ciagle-brzmi> (11.05.2018).

Pierwszym przedmiotem wpisanym do indeksu była również logika wykładana wówczas w nyskim seminarium przez ks. dr. Tadeusza Wojciechowskiego (1917–2000), późniejszego profesora Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie oraz Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Egzamin z logiki został oceniony, zgodnie z ówczesną nomenklaturą, jako *eminenter* (celujący). Pozostałymi nauczycielami przedmiotów filozoficznych byli: ks. dr Franciszek Ilków-Gołąb (1909–1978), ks. dr Albert Warkocz CM (1908–1992), uczeń Władysława Tatarkiewicza (1886–1980), autor prac dotyczących filozofii francuskiej oraz myśli patrystycznej, a także ks. dr Edward Kopeć (1918–1999), późniejszy profesor teologii fundamentalnej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, prowadzący w Nysie zajęcia z teologii dogmatycznej, a także z filozofii religii (wykład i seminarium). J. Herbut polubił przedmioty filozoficzne, o czym świadczą najwyższe noty w indeksie, a także fakt, że wybrał seminaria prowadzone przez wykładowców filozofii: ks. T. Wojciechowskiego oraz ks. E. Kopcia. Pod kierunkiem tego ostatniego J. Herbut napisał pracę dyplomową (nie była to praca magisterska) na temat sposobów poznania Boga u Karła Adama (1876–1966), poczytnego wówczas niemieckiego teologa fundamentalnego, włączającego w swą apologetykę współczesne nurty filozoficzne. Abp Alfons Nossol, sam w latach seminaryjnych zafascynowany filozofią, tak wspomina swojego kolegę i jego filozoficzne predyspozycje:

Dla naszego kolegi kursowego – Józka Herbuta „z kresów i ziemi kluczborskiej” – w czasie studiów w Opolskim Wyższym Seminarium Duchownym, usytuowanym w Nysie, filozofia stała się od razu „rozkoszą życia”. Przychodziła mu niezwykle łatwo, jako że zawsze już zdawał się mieć umysł ściśle filozoficzny. Tak ponoć też już być miało w kluczborskim liceum ogólnokształcącym³.

23 czerwca 1957 r. J. Herbut przyjął święcenia kapłańskie z rąk ówczesnego administratora Śląska Opolskiego, bp. Franciszka Jopa (1897–1976). Był to pierwszy rocznik wyświęcony przez bp. Jopa, który objął administrację w Opolu w 1956 r. i od początku myślał o stworzeniu własnej kadry wykładowców w seminarium duchownym. Dlatego też wydelegował grupę nowo wyświęconych księży do odbycia dalszych studiów na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, wskazując im dyscyplinę, a nawet osobę promotora. Wśród księży skierowanych na studia znalazł się J. Herbut, któremu biskup zlecił studiowanie filozofii. W rozmowie prywatnej ks. Herbut zdradził, że ucieszyły go decyzje biskupa zarówno co do samego skier-

³ A. Nossol, *Nasz Filozof*, RF 52 (2004), nr 2, s. 25.

rowania na studia, jak i co do wyboru kierunku. Do tego kierunku aspirował także A. Nossol, który po latach szczerze wyznał:

Notabene czułem wtedy do Józka cichy żal, że mnie ubiegł w wyborze filozofii, bo jeżeli już miałem „przymusowo” dalej studiować, zamiast pójść do upragnionej pracy duszpasterskiej na parafii, chciałem koniecznie iść na filozofię. Ale nasz niezwykle mądry i konsekwentny Ordynariusz stwierdził krótko, że filozofia „już zajęta”, więc ma iść na teologię dogmatyczną do Ks. prof. W. Granata i basta!⁴

Początek studiów ks. Herbuta zbiegł się z ważnym i przełomowym (także dla jego biografii) wydarzeniem na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej KUL. Otóż w 1957 r. Katedrę Metodologii Nauk przejął po ks. prof. Józefie Iwanickim (1902–1995) ks. doc. Stanisław Kamiński (1919–1986)⁵. J. Herbut od razu dostrzegł w nim swojego naukowego przewodnika. Rozpoczęła się długoletnia współpraca i przyjaźń z ks. Kamińskim, po jego zaś śmierci J. Herbut zostanie jednym z jego następców w Katedrze Metodologii Nauk. A. Nossol, świadek tych wydarzeń, wspomina:

Spośród naszych lubelskich *capacitates* przypadł Herbutowi od razu do gustu Ks. prof. S. Kamiński, a wraz z nim logika i metodologia. (...) [S. Kamiński] bardzo go cenił i pokładał w nim wielką nadzieję. Dlatego też nasz Józiu wprost „musiał” po jego nagłej śmierci podjąć zajęcia na KUL-u, dojeżdżając tam najpierw z Nysy⁶.

W 1960 r. J. Herbut uzyskał magisterium z filozofii na podstawie pracy *Analiza sylogizmu z terminami o znaczeniach analogicznych* napisanej pod kierunkiem S. Kamińskiego. 1 czerwca tego roku został oficjalnie zamianowany przez bp. Jopę „zastępcą profesora” w Wyższym Seminarium Duchownym Śląska Opolskiego. Ten sam dekret udziela zarazem urlopu naukowego przeznaczonego na kontynuowanie studiów i przygotowanie rozprawy doktorskiej. Do dekretu dołączony został prywatny list, w którym bp Jopę pisze:

⁴ A. Nossol, *Nasz Filozof*, s. 25..

⁵ Zgodnie z *Ustawą o szkolnictwie wyższym i pracownikach naukowych* z 1951 r. nie było wówczas w polskim szkolnictwie wyższym stopnia doktora habilitowanego, a docentura była stopniem naukowym, nie zaś stanowiskiem na uczelni.

⁶ A. Nossol, *Nasz Filozof*, s. 26.

Czcigodny Księżu Magistrze! Składam serdeczne gratulacje z okazji osiągnięcia tytułu magisterskiego. Jest w nim suma dużego wysiłku i solidnej pracy, więc tym bardziej zasługuje na uznanie osiągnięty tytuł naukowy. Przesyłam nominację, proszę jednak kończyć swe studia i pisać rozprawę doktorską⁷.

Zgodnie z zapisem statutu seminarium duchownego, że zastępca profesora zostaje po półrocznym stażu przemianowany w profesora, 3 grudnia 1960 r. ks. Herbut otrzymał kolejny dekret, w którym bp Jop mianuje go „nauczycielem, czyli profesorem” seminarium (*magistrum seu professorem huius Seminarii constituimus et nominamus*), a po kolejnym półroczu, 24 czerwca 1961 r., potwierdza nominację na czas nieokreślony⁸. Ta formalna nominacja nie zmieniła faktycznego statusu ks. Herbuta, który był doktorantem na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej KUL i przygotowywał rozprawę doktorską pod kierunkiem S. Kamińskiego. Rozprawę noszącą tytuł *O formalnej wyrażalności analogii metafizycznej* ukończył w 1962 r. Recenzentami w przewodzie doktorskim byli: prof. Mieczysław A. Krąpiec OP (1921–2008) oraz prof. Izzydora Dąbska (1904–1983). Jak zaświadcza dokument wystawiony przez dziekana Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej KUL, prof. Czesława Strzeszewskiego (1903–1999), „Mgr ks. Józef Herbut (...) po złożeniu rygorozum i obronie pracy pt. *O formalnej wyrażalności analogii metafizycznej* został w dniu 1 października 1962 r. promowany i uzyskał prawo i stopień doktora filozofii chrześcijańskiej”⁹. Użycie nazwy „filozofia chrześcijańska” było zgodne z ówczesną nomenklaturą, stosowaną także w dokumentach państwowych. Tak określano stopnie naukowe uzyskiwane w KUL i ATK.

Na początku roku akademickiego 1962/63 ks. dr J. Herbut rozpoczął pracę dydaktyczną w Wyższym Seminarium Duchownym Śląska Opolskiego w Nysie jako wykładowca logiki, wstępu do filozofii oraz historii filozofii¹⁰. W kolejnych latach, w związku z następującymi po sobie odejściami poprzedników, przejmował stopniowo dalsze wykłady, stając się w latach 1971–1978 jedynym wykładowcą filozofii w seminarium, uczącym niemal wszystkich dyscyplin filozoficznych.

Bezpośrednio po doktoracie J. Herbut zaczął publikować własne teksty naukowe. Początkowo były to fragmenty rozprawy doktorskiej lub rozwinięcia jej

⁷ BISKUP W OPOLU, Dekret nr P. H. XVII – 5/60.

⁸ BISKUP W OPOLU, Dekret nr P. H. XVII – 6/60; Dekret nr P. H. XVII – 8/61.

⁹ Cz. STRZESZEWSKI, Zaświadczenie nr 880/62/F.

¹⁰ K. DOLA I IN., *Dwadzieścia pięć lat seminarium duchownego Śląska Opolskiego w Nysie – Opolu*, WUDO 29 (1974), nr 11–12, s. 342, 362–363.

tematyki¹¹. Z czasem zaczęły pojawiać się nowe tematy i zainteresowania filozoficzne. Wśród młodych doktorów z nyskiego seminarium duchownego zaczęła się krystalizować myśl o powołaniu do życia czasopisma, które miałoby charakter własnych zeszytów naukowych. W 1968 r. ukazał się pierwszy tom „Rocznika Teologicznego Śląska Opolskiego”, przemianowanego w 1973 r. w obecne „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”. W odredakcyjnej nocie pierwszego tomu czytamy:

Redakcja zdaje sobie sprawę, że przedsięwzięcie – wydawanie własnego czasopisma na poziomie naukowym przez bądź co bądź nieduży i młody ośrodek – nie jest pozbawione ryzyka (...), ale stanęła na stanowisku, że do wartościowego dorobku można dojść i poprzez niezbyt udane próby¹².

W pierwszym tomie „Rocznika” J. Herbut zamieścił artykuł, którego tematem była m.in. kultura logiczna – jedno z ulubionych zagadnień, które wielokrotnie powracało w wykładach i publikacjach¹³. W 1968 r. J. Herbut pisał:

Czym charakteryzuje się owa kultura logiczna? Człowieka o kulturze logicznej poznajemy po tym przede wszystkim, że zna granice własnej kompetencji, uświadamia sobie, w jakim zakresie posiada wiedzę wystarczającą do wygłaszania twierdzeń stanowczych i ich uzasadnienia. Kultura logiczna uwrażliwia go bowiem na prawdę i fałsz, na poprawność myśli i błędy logiczne, wykształca – moglibyśmy powiedzieć – sumienie logiczne, będące podstawą krytycyzmu wobec siebie i wobec innych. Ten krytycyzm uodparnia zaś przeciw zniekształcającym tak często logiczny tok myśli wpływom uczuć i wywołanych przez nie dążeń, uprzedzeń, przesądów. Daje możliwość zrozumienia stanowisk przeciwnych, otwiera drogę rozumnej tolerancji, która nie zmierza do zniszczenia przeciwnika, lecz stara się go pozyskać. A tak kultura logiczna wiąże się już z kulturą etyczną i społeczną¹⁴.

¹¹ J. HERBUT, *O formalnym ujęciu analogii transcendentalnej*, RF 11 (1963), z. 1, s. 25–40; TENŻE, *Kilka uwag o definicji analogii*, RF 14 (1966), z. 1, s. 115–125; TENŻE, *W sprawie analogii opartej na relacjach kategoryalnych*, SPCh 3 (1967), nr 1, s. 264–275.

¹² *Od Redakcji*, RTSO 1 (1968), s. 9.

¹³ J. HERBUT, *Studia filozoficzne w wyższych seminariach duchownych w świetle soborowego dekretu „O formacji kapłańskiej”*, RTSO 1 (1968), s. 75–68.

¹⁴ *Tamże*, s. 78.

J. Herbut zamieszczał w kolejnych tomach opolskiego czasopisma swe teksty – aż do tomu siódmego¹⁵. Artykuły naukowe ukazywały się też w „Rocznikach Filozoficznych” oraz w półroczniku „Studia Philosophiae Christianae”. Były to kompetentne opracowania, głównie z zakresu metodologii metafizyki. Prof. S. Kamiński zachęcał do podejmowania kolejnych tematów i do przygotowania rozprawy habilitacyjnej. W warunkach dydaktyki seminaryjnej habilitacja nie była wymagana. Ks. Herbut, który lubił własną pracę naukową, zaczął jednak poważnie rozważać te zachęty i zdecydował się dążyć do uzyskania stopnia doktora habilitowanego. W archiwum Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu znajdują się materiały ze sprawy obiektowej „Zamek”, czyli z inwigilacji Wyższego Seminarium Duchownego w Nysie z lat 1972–1989. Oto charakterystyka ks. Herbuta znajdująca się w tych materiałach:

W WSD uchodzi za naukowca z prawdziwego zdarzenia – cały swój wolny czas poświęca pracy naukowej z zakresu filozofii. Jest dobrym wychowawcą i pedagogiem, lubiany[m] przez alumnów. Cechuje go wesole usposobienie i bezpośredniość w rozmowie. Moralnie prowadzi się bez zastrzeżeń, bez nałogów¹⁶.

Jest to trafna charakterystyka. Styl życia i pracy ks. Herbuta w niej przedstawiony zaowocował przygotowaniem niezbędnych publikacji i rozprawy habilitacyjnej. W wersji offsetowej nosiła ona tytuł *Hipotezy w filozofii bytu*. Na skutek błędu edytorskiego wydanie książkowe, jakie ukazało się w 1976 r., nosiło tytuł *Hipoteza w filozofii bytu*¹⁷. Kolokwium habilitacyjne odbyło się

¹⁵ W „Roczniku Teologicznym Śląska Opolskiego” i w „Studiach Teologiczno-Historycznych Śląska Opolskiego” J. Herbut zamieścił następujące teksty: *Kultura logiczna jako niezbędny składnik formacji intelektualnej Wyższych Seminarium Duchownych*, RTSO 2 (1970), s. 259–267; *Pojęcie autorytetu z logicznego punktu widzenia*, RTSO 3 (1973), s. 229–239; *Autorytet rozkazodawcy*, RTSO 4 (1974), s. 69–77; *Pojęcie tajemnicy w teologii*, RTSO 4 (1974), s. 5–15; *Charakterystyka terminów orzekanych analogicznie*, RTSO 5 (1976), s. 61–69; *Pojęcie i założenia funkcjonalnej analizy języka religijnego* RTSO 6 (1978), s. 197–21; *Jak powstaje religijny język? Koncepcja I.T. Ramsey’ a*, RTSO 7 (1979), s. 57–69.

¹⁶ A. SZYMAŃSKI, *Sprawa obiektowa „Zamek”. Inwigilacja Wyższego Seminarium Duchownego w Nysie w latach 1972–1989 w świetle raportu o syg. 067/48 z Archiwum IPN we Wrocławiu*, w: M. ŚITARZ, P. STANISZ, H. STAWNIAK (red.), *Reddit ergo quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo. Księga jubileuszowa dedykowana księdzu profesorowi Józefowi Krukowskiemu z okazji 50-lecia pracy naukowej*, Lublin 2014, s. 335.

¹⁷ J. HERBUT, *Hipoteza w filozofii bytu*, Lublin 1976. Interesującą próbę odczytania tej monografii po 35 latach podjęła Gabriela Besler (US). Zob. TAZ, *Między hipotezą a metodą. Po 35 latach od ukazania się książki ks. Józefa Herbuta „Hipoteza w filozofii bytu”*, w: K.M. WOLSZA (red.), *W trosce o kulturę logiczną. Prace dedykowane księdzu profesorowi Józefowi Herbutowi z okazji osiemdziesiątej rocznicy urodzin* (Opolska Biblioteka Teologiczna 140), Opole 2014, s. 53–72.

na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej KUL 6 czerwca 1976 r. Recenzentami w przewodzie habilitacyjnym byli: ks. prof. S. Kamiński (KUL), prof. Antoni B. Stępień (KUL) oraz prof. Edward Morawiec CSsR (ATK). Praca była pewnym ewenementem wśród publikacji poświęconych metafizyce. Podkreślano w nich, że wyjaśnienia różnych stanów rzeczy, jakie formułuje się w traktatach metafizyki klasycznej, mają charakter konieczny i ostateczny. Autor wspomnianej monografii, nie przecząc temu, wykazywał, że w systemach metafizyki istnieją także takie obszary, w których wyjaśnianie ma charakter hipotetyczny. Habilitacja została zatwierdzona przez Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, prof. Janusza Górskiego, dopiero 26 maja 1977 r., a 6 listopada 1978 r. ten sam minister, zgodnie z ówczesnymi procedurami, powołał J. Herbuta na stanowisko docenta¹⁸.

Jeszcze przed zatwierdzeniem habilitacji, na początku roku akademickiego 1976/77, J. Herbut został zatrudniony w Katedrze Metodologii Nauk KUL na stanowisku adiunkta (w wymiarze pół etatu). Od tego momentu aż do emerytury dzielił swą działalność naukową i dydaktyczną między Nysą a Lublinem. Przez dziesięć lat dojeżdżał z Nysy do Lublina co dwa tygodnie, lecz po śmierci ks. S. Kamińskiego (1986) zamieszkał w Lublinie i dojeżdżał z wykładami do Nysy i Opola, stopniowo przekazując kolejne przedmioty swoim uczniom i następcom. Od początku pobytu w Lublinie mieszkał w domu akademickim przy ul. Konstantynów (na Poczekajce), pełniąc równocześnie funkcję kapelana sióstr urszulanek Serca Jezusa Konającego. Pozostawił po sobie kilka teczek z tekstami homilii, jakie przez ponad dwadzieścia lat głosił w kaplicy sióstr urszulanek.

W 1987 r. J. Herbut uzyskał tytuł profesorski (wówczas był to tytuł profesora nadzwyczajnego). Jako książkę profesorską zgłosił kolejną monografię z zakresu metodologii metafizyki, *Metoda transcendentálna w metafizyce*¹⁹. Badanie metody transcendentálnej i jej przydatności w metafizyce stanowiło kolejny etap badań w zakresie metodologii metafizyki. Prof. Piotr Gutowski, przewodniczący Komitetu Nauk Filozoficznych Polskiej Akademii Nauk, w liście gratulacyjnym skierowanym do ks. Herbuta z okazji osiemdziesiątej rocznicy urodzin podkreślił jego wkład w rozwój metodologii metafizyki. Pisał wówczas:

¹⁸ MINISTER NAUKI, SZKOLNICTWA WYŻSZEGO I TECHNIKI, Pisma nr DU-4-6204-1/77 oraz DU-4-1904-57/78.

¹⁹ J. HERBUT, *Metoda transcendentálna w metafizyce* (Rozprawy i Opracowania 2), Opole 1987.

Książki na temat hipotez i metody transcendentalnej w filozofii bytu były bardzo ważnym krokiem na drodze nabywania samoświadomości metodologicznej polskiego tożymizmu²⁰.

Książka o metodzie transcendentalnej zarazem zamykała ten okres badań i twórczości pisarskiej J. Herbuta, w którym metodologia filozofii była głównym nurtem jego zainteresowań. Wprawdzie w 1992 r. (po uzyskaniu stanowiska profesora zwyczajnego) został on kierownikiem Katedry Metodologii Filozofii, która została wydzielona z macierzystej Katedry Metodologii Nauk, prowadził wykłady z metodologii filozofii, opracował do nich skrypt²¹, niemniej jednak jego zainteresowania i aktywność przesunęły się wyraźnie w stronę filozofii religii, a potem także w stronę etyki. Do najważniejszych osiągnięć J. Herbuta w zakresie metodologii metafizyki należy zaliczyć: przeanalizowanie możliwości formalnego ujęcia analogii transcendentalnej²², określenie zasięgu stosowalności logiki formalnej w metafizyce²³, rekonstrukcję procedur eksplanacyjnych stosowanych w metafizyce, ze szczególnym uwzględnieniem wyjaśniania hipotetycznego²⁴, zbadanie struktury metod transcendentalnych i możliwości ich stosowania w metafizyce²⁵.

Zainteresowanie analityczną filozofią religii pojawiło się u J. Herbuta jeszcze w połowie lat siedemdziesiątych XX w., a było to związane z lekturą niemieckiego tłumaczenia *Logic of religion* Józefa M. Bocheńskiego OP (1902–1995). W 1974 r. pod wpływem tej książki J. Herbut napisał artykuł na temat pojęcia tajemnicy w teologii²⁶, który można uznać za początek realizowania jego własnego programu analitycznej filozofii religii. W 2008 r. napisałem we *Wprowadzeniu* do wyboru pism J. Herbuta:

²⁰ P. GUTOWSKI, *List przewodniczącego KNF PAN*, w: K.M. WOLSZA, *W trosce o kulturę logiczną*, s. 5.

²¹ J. HERBUT, *Elementy metodologii filozofii. Skrypt do wykładu*, Lublin 2004 (2007²).

²² TENŻE, *O formalnym ujęciu analogii transcendentalnej*, RF 11 (1963), z. 1, s. 25–40.

²³ TENŻE, *O metodologicznym unowocześnianiu teistycznej metafizyki. Refleksje nad poczynaniami ks. Jana Salamuchy*, ZNKUŁ 23 (1980), nr 1, s. 21–32; TENŻE, *Problem użyteczności logiki w uprawianiu filozofii*, w: A. GUDANIEC, A. NYGA (red.), *Filozofia – wzloty i upadki*, Lublin 1998, s. 39–41.

²⁴ TENŻE, *Hipoteza w filozofii bytu*.

²⁵ TENŻE, *Metoda transcendentalna w metafizyce*; TENŻE, *Aktualność transcendentalnej metody filozofowania*, RF 39–40 (1991–1992), z. 1, s. 119–134.

²⁶ TENŻE, *Pojęcie tajemnicy w teologii*, RTSO 4 (1974), s. 5–15.

Inspiracje i narzędzia pojęciowe do tego typu analiz [języka religijnego środkami logicznymi] J. Herbut czerpał od takich m.in. myślicieli, jak: I.T. Ramsey, J. Macquarry, J.M. Bocheński, J.L. Austin, J. Searle. Recepcja i modyfikacja ich propozycji, otwarcie się na zdobycze współczesnej logiki, a wreszcie własne pomysły – to wszystko pozwoliło J. Herbutowi na przestrzeni ponad trzydziestu lat stworzyć oryginalną, autorską odmianę analitycznej filozofii religii (streszczenie jej programu można znaleźć w artykule *Logiczna charakterystyka języka religijnego*). Autor przeanalizował takie m.in. zagadnienia, jak: geneza języka religijnego, jego funkcje, struktura syntaktyczna, reguły semantyczne i pragmatyczne tworzenia wypowiedzi, sposoby uzasadniania twierdzeń teologicznych. Szczególnie oryginalny charakter mają artykuły z ostatnich lat, zawierające próby stworzenia logiki modlitwy i logiki ekumenizmu²⁷.

W rozmowie prywatnej ks. Herbut przyznał, że uwaga o autorskiej odmianie analitycznej filozofii religii była słuszna i że miał własną wizję filozofii religii, którą konsekwentnie realizował. Niestety, pomimo nalegań, nie zebrał swoich osiągnięć w monografii. Abp Nossol w cytowanym już wspomnieniu o koledze pisał:

Owszem, miałem m.in. i dlatego do niego „przyjacielski żal”, że nie opublikował więcej swoich niezwykle twórczych przemyśleń ogólnofilozoficznych i specjalistycznie logicznych oraz metodologicznych. Bez tych nieodzownych podstaw myślowych trudno bowiem o dobrą „refleksję wiary”, a zwłaszcza – teologię systematyczną²⁸.

Wobec braku monografii z zakresu filozofii religii za syntezę osiągnięć J. Herbuta na tym polu trzeba uznać drugą część zbioru pism *Artykuły i szkice pt. Filozoficzna analiza języka religii*²⁹.

Dopiero w latach dziewięćdziesiątych XX w. pojawiła się w twórczości J. Herbuta problematyka etyczna i metaetyczna. Począwszy od 1993 r. poruszał on m.in. zagadnienia: uzasadniania norm moralnych przez konsens oraz doświad-

²⁷ K.M. WOLSZA, *Wprowadzenie*, w: J. HERBUT, *Artykuły i szkice*, s. 9. Przytaczany w cytacie artykułu J. Herbuta: *Logiczna charakterystyka języka religijnego*, w: A.B. STĘPIEŃ, T. SZUBKA (red.), *Oblicza dialogu. Z dziejów i teorii dialogu: chrześcijaństwo – marksizm w Polsce*, Lublin 1992, s. 33–62; też w: TENZE, *Artykuły i szkice*, s. 279–394.

²⁸ A. NOSSOL, *Nasz Filozof*, s. 26. Zob. K.M. WOLSZA, *Wykaz publikacji księdza profesora Józefa Herbuta*, w: TENZE (red.), *W trosce o kulturę logiczną*, s. 99–114.

²⁹ J. HERBUT, *Artykuły i szkice*, s. 203–356,

czenie moralne³⁰, struktury teorii etycznych³¹, typów zdań deontycznych i rodzajów relacji między nimi³², pojęcia prawdy moralnej w relacji do prawdy poznawczej i religijnej³³.

Dorobkowi naukowemu prof. Józefa Herbuta poświęcone były pamiątkowe tomy: *Ratio et revelatio* (Opole 1998) – z okazji sześćdziesiątej piątej rocznicy urodzin, *Novis vetera augere atque perficere* (Lublin 2004) – na okoliczność siedemdziesięciolecia, *Artykuły i szkice. Z metodologii i teorii metafizyki, filozoficznej analizy języka religii oraz etyki i metaetyki* (Opole 2008) – zbiór tekstów i opracowań dla uczczenia siedemdziesiątej piątej rocznicy urodzin, *W trosce o kulturę logiczną* (Opole 2014) – prace uczniów dedykowane z okazji jego osiemdziesięciolecia.

Dodajmy jeszcze, że w okresie pracy dydaktycznej na Wydziale Filozofii KUL prof. Herbut wypromował ośmiu doktorów. Byli to: K. Kusyk (1986), K. Wolsza (1993), K. Pagór (1996), J. Breś (2000), R. Niziński (2000), W. Nowak (2000), M. Żardecka-Nowak (2000), M. Pepliński (2004). Zajmował się także działalnością leksykograficzną, redagując *Leksykon filozofii klasycznej* (Lublin 1997), pracując w redakcji *Encyklopedii katolickiej*, współredagując (z P. Kawalcem) *Słownik terminów naukoznawczych* (Lublin 2009), opracowując dla tych wydawnictw ok. 290 haseł biograficznych i tematycznych, a także tłumacząc wybrane hasła w polskim wydaniu *Leksykonu religii* (opr. F. König, red. H. Waldenfels, Warszawa 1997).

Działalność dydaktyczną w środowisku opolskim ks. Herbut zakończył w 2004 r., po ukończeniu siedemdziesiątego roku życia. Został wówczas uhonorowany godnością kapelana Jego Świątobliwości (prałata), a w 2005 r. – Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. W Lublinie jeszcze przez trzy lata pozostawał pracownikiem etatowym na Wydziale Filozofii KUL, a do 2010 r. prowadził zajęcia zleczone oraz prace w redakcji *Encyklopedii katolickiej*. Od 2010 r. jako emeryt mieszkał ponownie w Nysie, w dawnym domu profesorskim, przekształco-

³⁰ TENŻE, *Założenia i metody etyki konsensusywnej*, w: A.B. STĘPIEŃ, T. SZUBKA (red.), *Studia metafizyczne*, t. I, Lublin 1993, s. 295–324; TENŻE, *Auto-informacja auto-imperatywem? Krótki komentarz (z licznymi wątpliwościami) do artykułu T. Stycznia „Etyka jako antropologia normatywna”*, RF 45–46 (1997–1998), z. 2, s. 39–50 (przedruk w: TENŻE, *Artykuły i szkice*, s. 359–378, 379–388).

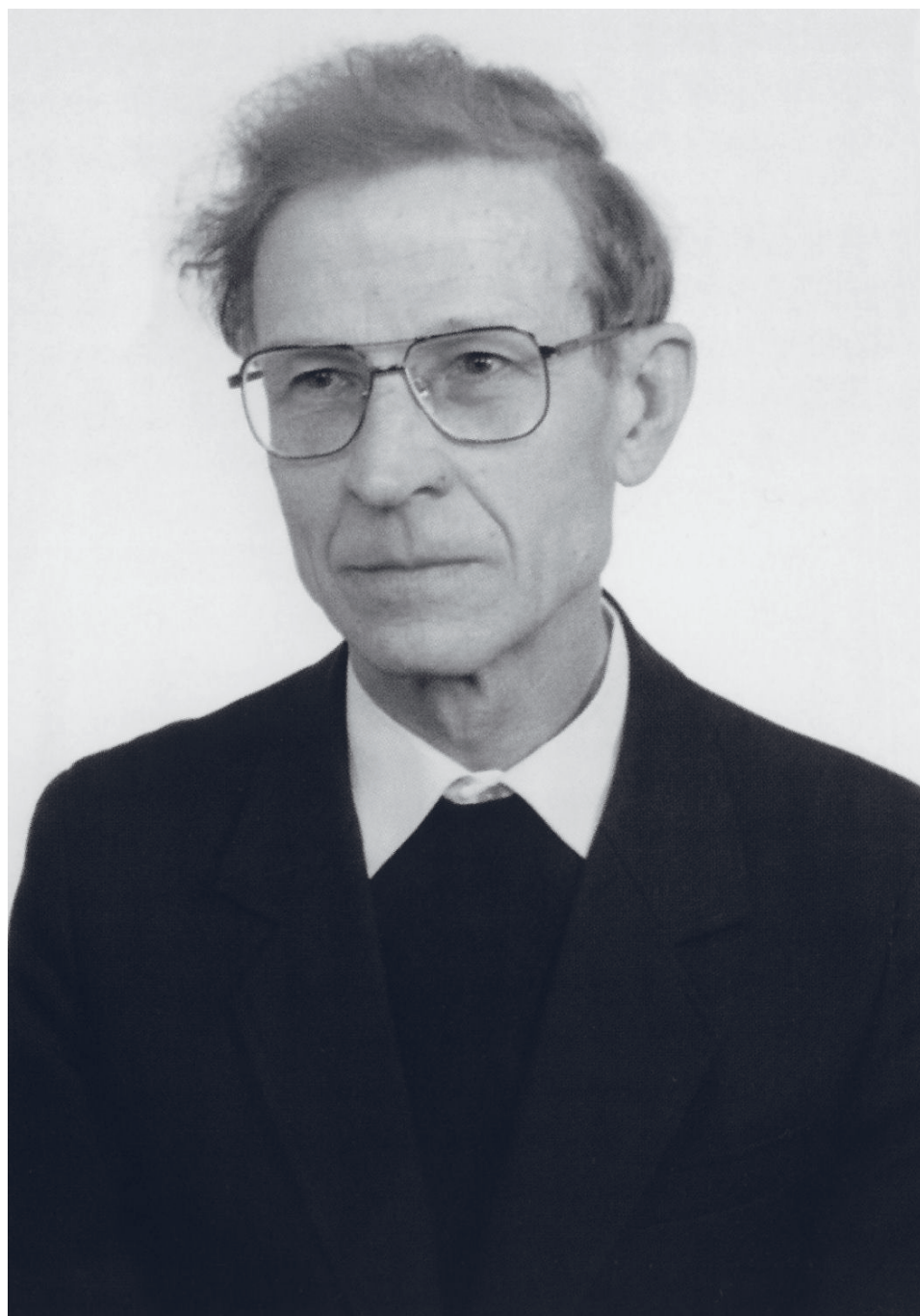
³¹ TENŻE, *O etykalnym egoizmie i altruizmie*, w: J. KŁOS, A.J. NORAS (red.), *Człowiek i polityka. Księga jubileuszowa z okazji 65. urodzin Profesora Jerzego Galkowskiego*, Lublin 2002, s. 111–118 (przedruk w: TENŻE, *Artykuły i szkice*, s. 395–403).

³² TENŻE, *Logiczne relacje między moralnymi kwalifikacjami czynów ludzkich ze względu na przykazania i rady*, RF 47 (1999), z. 2, s. 137–143 (przedruk w: TENŻE, *Artykuły i szkice*, s. 389–194).

³³ TENŻE, *Jaka prawda wyzwala?*, w: K. KRAJEWSKI (red.), *Racjonalność w etyce. Normatywna moc prawdy*, Lublin 2007, s. 119–130 (przedruk w: TENŻE, *Artykuły i szkice*, s. 405–412).

nym w dom księży emerytów diecezji opolskiej, gdzie do czasu choroby kontynuował własną pracę naukową.

W 2019 r. przypadnie siedemdziesiąta rocznica dydaktyki filozofii w opolskim środowisku teologicznym (1949–2019). Ks. prof. Józef Herbut w nieprzerwany sposób wykładał przez 42 lata akademickie. Współpracował w tym czasie ze wszystkimi wykładowcami przedmiotów filozoficznych prowadzącymi zajęcia w tym siedemdziesięcioleciu. Jako młody doktor był bowiem współpracownikiem pierwszych nauczycieli filozofii w Nysie i Opolu: F. Ilkowa-Gołąba, A. Warkocza i T. Wojciechowskiego. Potem zaś, aż do emerytury, był współpracownikiem młodszych od siebie wykładowców, takich jak: J. Król (1945–2011), K. Pagór, J. Cichoń, J. Piecuch oraz K.M. Wolsza. Śmierć ks. Herbuta przerwała łączność z poprzednikami. Pozostała jednak więź wytworzonej tradycji. W 1 Liście do Koryntian czytamy: „Otrzymałem od Pana to, co [następnie] wam przekazałem” (*Ego accepi a Domino quod et tradidi vobis*; 1 Kor 11,23). Najlepiej spłacamy długi zaciągnięte wobec naszych nauczycieli, wychowawców, poprzedników, gdy rozwijamy i przekazujemy innym to, co od nich otrzymaliśmy. Chcemy kontynuować nacechowany kulturą logiczną styl filozoficzny śp. ks. prof. Józefa Herbuta.

Ks. prof. dr hab. Józef Herbut (1933–2018)